

cf și p. 51 și 61, n. 31, unde se citează *văide de omul* (p. 12, 13 de 2 ori, p. 14, 15 de 2 ori), *văide de preotulu* (p. 13; Hasdieu, o c., p. 51), *văide de căsătoriul* (p. 14, Hasdeu, o c., p. 15), *văide de cela ce* (p. 14, Hasdeu, o c., p. 15), *văide omul cela* (p. 14, Hasdeu, o. c., p. 51—52), în vreme ce în redacția mai nouă a textului publicat de Hasdeu se găsește pretutindeni numai un *de*

Dl E. Petrovici îmi comunică că în Banat se aude și acum forma *văide dă mine!*¹⁾

N. DRĂGANU

II

aī

S. Pop, anchetând pentru Atlasul Lînguistic comuna Pătrova din Maramureș, a însemnat adverbul *aī*, cu înțelesul de „aici” în următoarele două propoziții sămt *aī cīva*, „sânt aici câtiva”, *p̄l̄acă drept pe-aī*, „pleacă drept pe-aici”. Acest *aī*, care se întrebunează alături de *aīciuca* și *aīcuca* — acestea două notate și de T. Papahagi în *Graful și Folklorul Maramureșului* (Glosar) — ar putea fi, în aceste regiuni²⁾, o formă scurtată din *aici*. Mai probabil însă avem a face cu păstrarea lui *hic* latinesc. Avem dar în românește:

ad + hic > aī

ad + hicce > aice (aici)

eccū—hic > acī

eccū—hicce > acice

și *aī* se rapoartă la *aice* ca *acī* la *acice*, ca arom *auā* la dacorom *auace* (*aoace*) sau dacorom. *încoā* la *încoace*.

¹⁾ Pentru repetarea lui de din și începù dracul a se ȣurà să mă par (= „opresc”) de de tăria înfricatului scaunù (Cod Sturdz, p. 122 și 123) cf cele ce am scris în *Dacoromania*, III, 698—700

²⁾ Astfel de truncheri, avem în materialul cules de S. Pop din Pătrova o *fuō* (= a fost), *nu puēem tr̄e* (= trece), o *l̄e* (= o leacă) *d̄e p̄l̄e*, *nu tr̄d* (= trabă=trebue) să *dz̄c*

Ciocârlan, ciocârlie

Nu e probabil ca *ciocârlan* și *ciocârlie* să fie, cum crede Șăineanu în *Dictionarul său universal* (cf și O Densușianu, *Hist d l langue roum* I 38), un derivat cu suffixul *-ârlă* de la *cioc*, căci ciocul „drept și groșior” nu-i de loc caracteristic pentru această pasare. Ceea ce i-ar putea da numele este moțul din vârful capului. Astfel, în afara de circumscrieri ca *ciocârlie moțată*, fr *alouette huppée*, germ *Haubenlerche*, avem ital *cappellaccia* (de la *cappello* „pălărie”), span *coguhada* (din lat **cucul-leata* REW. 2357), fr *cochevis* (tot în legătură cu lat *cuculla* „căpătă”, cf Gamillscheg, FEW s v) etc (cf R Riegler, *Das Tier im Spiegel der Sprache*, 163). În bulgărește ciocârlia se numește *čučuliga* sau *čučulaška*, de la *čučul* „moț”. Variante ale acestor forme bulgărești se întâlnesc și la Aromâni și Megleniți *čučulean* și *ču(r)čuleai*. De aceea G Giuglea (DR III 1090) s'a gândit la un derivat în *-ârlă* de la *cioacă* „vârf”¹⁾.

Cred, cu Tiktin (*Dicț rom germ*), că avem a face cu un cuvânt de origine onomatopeică²⁾. Încă Cihac (II 54) comparase cuvântul românesc cu sârb *čevrljuga* (*ševrljuga*) „alouette”, *čvrjak* „sturnus” (și alte forme slave ceva mai depărtate), la care s-ar mai putea adăuga adjecțivul *čevrljan* „garrulus” (în legătură cu *čevrljati* „inepte loqui”), iar din rutenește *čukurdeli* (*čukurdili* „alauda arborea” și „cristata”), care numai întâmplător amintesc cuvântul românesc *ciucur(e)* și sănt, după toată probabilitatea, onomatopeee, după cum e și sinonimul românesc *chiuchiuroiu*, întrebuiștat pe Someș (care, la rândul său, amintește pe ung *putyor*, *putyer*, *putyér* „ciocârlie”, cf N Drăganu, în *Dicț Acad* s v)

¹⁾ Românescul *cioacă* numai întâmplător se aseamănă cu ital *ciocca* „trochet, touffe, mèche, brin”, care pare a deriva dintr-o formă **clocca* (cf REW nr 1995), venind dintr-o regiune care redă pe c prin č

²⁾ Tiktin mai citează formele *skovlirken* și *skoglarken* din limbile daneză și svedeză, care însă sănt niște cuvinte compuse, înrudite cu germ *Lerche*

Cântecul ciocârliei e foarte melodios și bogat în cadențe, încât una din cele mai înflorite melodii populare, cântată de obicei la naiu, se numește *ciocârlia*. Este deci foarte probabil că tulpina *ciocârl-*, ca și variantele slave și ungurești citate mai sus, să imite vocea pasării.

Mai e însă posibilă și o altă explicare, asupra căreia nu insist, care însă mi se pare că nu trebuie exclusă. *Ciocârlia* și *ciocârlanul* au un zbor cu totul deosebit de al altor păsări și fac impresia că se învârtesc în aer. De aceea se zice „se învârtește ca *ciocârlia* și e *ciocârlan* (de beat), e beat cum e *ciocârlanul* sau a prins *ciocârlanul* de coadă = s'a îmbătat¹⁾ Cf. și *Duce-v'ati învârtindu-vă ca ciocârlia!* (Creangă, *Amint* 115) *Ciocârlia* se dă peste cap (Teodorescu, *Poezii pop* 380).

După cum a arătat L. Spitzer în „Archivum romanicum” 1928—XII 160, grupul consonantic *rl* se găsește în multe limbi ca simbol pentru o mișcare rotativă, astfel în rom. (*s*)fârlă, engl. *whirl*, ital. *c(h)urlo*, „beat”, la care s-ar putea adăuga germ. *Quirl* și — precum mă face atent G. D. Serra — familia bogată de cuvinte românești grupată de Meyer-Lubke sub *pirl* și *birl* (Schallwort) „wirbeln” (REW. 6522 b).

Acest element onomatopeic s'a putut adăogă la o tulpină *cioc(o)*, *ciuc(c)o*, *ciucio* foarte răspândită în dialectele italiene, având înțelesul de „prost, amețit, beat”²⁾ S-ar putea că acest *cioc-*, să fie, ca *tont* (care apare și în spaniolește) unul din multele expresii glumește și batjocuritoare, de origine onomatopeică, pe care le găsim în toate limbile

¹⁾ Nu cred că e justă explicarea dată de Marian, *Ornit* I 353 acestor locuitori „ciocârlanul, când e frig, stă ghemuit, nu se urnește mai de fel din locul său, aşa că oricine poate să-l prindă”

²⁾ Cf. citatele la Fr. Schur în „Worter u Sachen” 1929—XII 249—251, care crede, cu Riegler (*op. cit* și „Worter und Sachen” 1921—VII 131) că avem a face cu o întrebunțare figurată a numelui bufniței (dat după strigătul ei), de-oarece bufnița ziua stă nemușcată încât poate face impresia că e „beată” sau „proastă”. Altă explicație în REW nr. 1995

pentru „beat”. În cazul acesta *cioc+rl* ar fi o repetire a ideilor de „beat” și „învârtire”. Adevărat că în *ciocloiu*, varianta maramureșană a lui *ciocârlan*, acest *rl* nu apare complet.

Cât despre sufix, *-an*, care e la noi, ca în limbile slave, calificativ, se potrivește foarte bine ca să derive numiri de animale. În cazul lui *ciocârlan* nici nu se poate spune, propriu zis, că sufixul împrumută radicalului un sens nou, ci el are mai mult funcțiunea unui instrument grammatical (formans), care permite tulpinei onomatopeice să se însire, ca substantiv, mai ușor într'una din categoriile existente de cuvinte similare. Tot așa, de la tulpini onomatopeice, sănt derivate, cu sufixul *-an*, și alte numiri de animale, precum *corcodan*, *croncan*, *guzgan*, *cloțan*, *chițcan* (cf. și *țopârlan*), ca de altfel și la Slavi, de la care am împrumutat sufixul (cf. sărb *červljan*, „garrulus” — *červljati*, „inepte loqui” etc.).

Cum însă *-an* e și sufix moțional, formând nume de animale de sex masculin (cf. *gâscan*, *curcan*, etc.), între *ciocârlan* și *ciocârlie* s'a putut stabili un raport de mascul și femelă, încât în unele regiuni *ciocârlia* e considerată ca femela *ciocârlanului* și invers. În alte regiuni însă cele două cuvinte însemnează două specii diferite, masculul de la *ciocârlie* „alauda arvensis” fiind *ciocârlou*, iar femela de la *ciocârlan* „alauda cristata” fiind *ciocârlaniță* (cf. *Jahresbericht*-ul lui Weigand XII 152). Ar fi și cu totul neobișnuit sufixul *-ie* ca sufix moțional în românește. Cred că la origine s'a zis *pasăre* *ciocârlie*, poate cu sensul de „pasăre învârtitoare”, și numai mai târziu, prin substantivare, *ciocârlie*, care e deci un derivat cu sufixul adjectival *-iu*, *-ie* (-iv, -ivă), de la tulpina onomatopeică *ciocârl-*.

Dacă în sărbește găsim onomasticul *Čokrljan*, purtătorul acestui nume, de loc din Timișoara, e de origine română, precum foarte bine observă *Rječnik*-ul limbei serbo-croate *Ciocârlan* este și la noi un nume cunoscut, la origine desigur poreclă.

Rămâne să mai vorbim despre cuvântul *ciocârlie*, care are câteva înțelesuri ce nu pot fi născute prin întrebunțare figurată din numirea pasăru

În graiul plutașilor, *ciocârlia* este o „nuia cu gânj la un capăt, pe care plutașul o anină în cuiele de la cărmă, spre a opri pluta” („Şezătoarea II 23b/5), iar prin Tara-Oltului, *ciocârlia* e cuiul gros de lemn, ce se bagă printre cracii plugului, ca să prindă potângul care leagă plugul de dricul dinainte („Tara Oltului III n-rele 17—18). În aceste sensuri se pare că avem de fapt a face cu deriveate din *croacă* „cârlig”, cu sufixul instrumental (cf DR III 832) -ârlă

În sfârșit *ciocârlie* mai însemnează, după Șâineanu, *Dicț univ.*, „viță de vie tăiată și pusă în pământ spre a prinde rădăcini”. În această accepțiune e cu totul alt cuvânt și nu poate fi despărțit de sârb *čokrlja* „viță”.

Ciorechină, ciorecioli.

Între cele trei variante, masculinele *chorchin* și *ciorchine* și femininul *ciorchină*, cea din urmă este cea originală, căci sufixul -ină e colectiv, cu aceeași funcțiune ca -iș, -iste sau -arie, arătând un număr mare de lucruri de același fel aflătoare la un loc Astfel de deriveate latine sănt *caepina* „câmp de ceapă”, *napina* „câmp de napă”, *piscina* „lac cu pești, heleșteu”, *officina*, *porrina*, *rupina*, *salinae*, *pecorina* „vite cornute”, din care derivă *păcuină* al nostru Limbile române mai presupun derivele *calcina „groapă de var” (REW nr 1501), *stabulina, de unde al nostru *stăuină* „locuri cu iarbă plăcută oilor” (cf C Lacea, DR II 624—625); o astfel de formătie poate să fie și *alvina* (>*albină*) cu vechiul înțeles de „stup”. În limbile surorii avem sard (log) *codina* „loc arid plin de pietre” (cos, cotem), span. *neblina* „negură (deasă)” și a Formației românești sănt; *stupină* și *viezuină* (desvoltat ca *păcuină*, cf. *Zur Rekon-*

struktion des Urrumänischen, 42), *hoitină* „carne multă”¹⁾, *șestină* „loc neted” (Pașca, *Glosar*) dintr-un *șest*=*șes*, apoi în compoziție cu alte sufixe: *bobiștină* „bobiște”, *cânepiștină* „cânepiște”, *gunoiștină* „gunoiște”, *iarbotină* și *ierbotăcină* „ierbărie”. La Aromâni avem *năpidină*¹⁾ și *arăpădzină*, *arăpadzină* „prăpastie” (cf. în Banat *repedzină* la Hodoș, *Poezii pop* 170 și etimologia propusă de G. Griglea, DR IV 381), *cupăcină* „pădure de stejari mici”, *fucurină* „locul unde arde focul”, *pluină* „timp ploios”, *uină* „oi multe”.

Înțelesul lui *ciorchină* este prin excelență colectiv, strugurele²⁾ constând dintr-un număr mare de boabe. Tot astfel, germ *Traube* (înrudit cu fr *trop*, *troupe*, *troupeau* cf REW nr 8938) avea la început, precum îmi atrage atenția C. Lacea, sensul colectiv de „mulțime” (cf Kluge EWD s.v.). În radicalul cuvântului va trebui să căutăm deci un cuvânt care ar putea însemna „boabă”.

¹⁾ Dacă dentalele precedente nu apar totdeauna alterate, cauza este că, peste lat *-inus*, și *-ina* s'a suprapus sufixul slav, care avea de multe ori aceeași funcțiu. Astfel, cu înțeles colectiv—local, avem paleosl *drugū*—*družina* „tovărășie”, gradū—*gradina* (> *grădnă*), bulg raven—*ravnīnd* (rus *ravnīna*) „câmpie, șes”, *planīnd*=germ „Gebirge”, ruda—*rudinā* „loc cu minerale”, (compus cu *-ište*, ca la noi) bulg *bivošinū* „ciurdă de bivol”, sârb živ—*živina* „vietate” (> *živnă*), rus *eževina* „cub de arici”, *molodžatina* „tineret”. Un sufix *-ină*, care nu alteră dentalele precedente putea fi detașat mai ales din cazuri ca paleosl *blatina*, „baltă” > *baltină*.

²⁾ Originea lui *strugur(e)* e necunoscută. Pe lângă etimologii din latinește (*uvula), din slavonește (*strugati*, „a strujl.”), din grecește (τρογή „fructe, cules”), și din germană *prübilō propuse până acum, cea mai plauzibilă e cea care pornește de la lat *uva*, sau, mai bine zis, de la diminutivul *uvula, care ar explică prefacerea lui *v* în *g* înainte de *u*, ca în *rag(ur)*, *negură*, *rug(u)* și în opozиție cu amuțirea lui înainte de *a* (arom *auă*). În partea dintâi a cuvântului am putea avea a face cu *stur* (<*stylus*) „țurțur de ghiață” și de funingine”, *stură* „promoroacă, chiciură”. Tertium comparationis ar fi „mănușchiu care atârnă”. Un compus din ambele cuvinte contaminate în felul lui *cocobarză* (<*cocor+barză*) ar fi putut da *sturugură, cu sincoparea obișnuită a lui *u* protomic, *strugură, iar cu un singular nou din mult mai des întrebunțatul plural *struguri* (de felul lui *un foarfec(e)* din fem. *foarfeci*) *un strugur(e)*.

Acest radical cred că e lat *circulus*, sau, mai exact, *circlus* (formă atestată, cf. Dicț lui Georges), păstrat în dialectul aromân ca *țecl'u* „cerc”, pe când noi avem sau *cerc*, sau diminutivul *cerceļ*, acesta cu înțelesul special de „boucle d'oreille”. Cum însă în latinește *-ellus* s'a substituit lui *-ulus* (cf. *catulus*—*catellus*) fără modificare de sens, e foarte posibil ca și *circlus* să fi avut înțelesul de „cerculeț ‘purtat de femei în urechi’” și apoi „cercel” (de orice formă)

Cu cerceii au putut fi asemănate boabele care atârnă de cotor, formând un ciucure, sau struguri ce atârnă de viață de vie, încât un **circlina* ar corespunde și din punct de vedere semantic și morfologic lui *ciorchină* românesc. Din punct de vedere formal, am așteptă **cerchină*, dar schimbul între vocalele palatale și cele labiale după consonantele ſ (ѣ) și č (ѣ), rostite cu țuguierea buzelor, este un fenomen destul de cunoscut nu numai în limba noastră, ci și în alte limbi, dintre cele învecinate nouă, mai ales la Ruși („în poziție tare”, d. ex. čēkanie, čēlnü, čelü, čepü, černyi, čerti, etc.) și la Unguri (cf. csecs-, csocs-, csemelit csomelyet, csemete. csomota, csempe—be-*csompul*, csempel(y)odik—*csompolyodik*, csend- *csond-*, cseng- *csong-*, csenger *csongor*, etc.). În rusește *čerpakü* devine *čorpakü*, care apare la Unguri ca *cserpák* și *csorpák*, iar la noi ca *ciorpac*. Alte câteva exemple românești: *cesvârtă* și *ciosvârtă* slav *čersati*—*cioarsă*, cerceveă și *ciorcioveă* și *giurgiuveă*, *cerdae* și *ciordac* (în Banat), *cesvârtă*—*ciosvârtă*, *șipot*—*șoپtì*, *îngemânărat* și *îngiumânărat* (în Vâlcea), invers *clob* și *cib*, *cioc* și *cic*, *clobotă* și *cibotă*, *ciun* și (de obiceiu) *cin*, *ciopli* și *cepli*. Acest schimb nu se găsește, precum să ar putea deduce din exemplele citate, numai în împrumuturi mai mult sau mai puțin recente și de mică extensiune, ci și în cuvinte vechi. Astfel numai întâmplător ne e atestată, alături de obiceinutul *ciucure*, forma veche *cicur*, din lat *cicum* (cf. *Studii istororomâne* II, p. 226), destul de răspândită e forma *čureașă* în loc de *cereașă* (*ci-re-așă*). În colecția de *Pozzi populară* din Maramureș publicată pe Bud, e atestat chiar *ciurcel* în loc de *cercel*. O formă

ciorciol o găsim într'un dublet, interesant și pentru dezvoltarea semantică suferită de acest cuvânt în călătoria ce a făcut-o de la noi la Unguri și înapoi, de la ei la noi

Ungurescul *csercselye* (cu variantele *csercseje*, *csorcselye*, *csorcse*), împrumutat de la noi, are, pe lângă sensul de „cercel (de aramă)”, și înțelesul figurat de „crescătură, atârnătură subt bâribia și grumazii caprelor, oilor și porcilor” (cf Pușcariu, Etym Wb nr 343, Gombocz-Melich, MESz). Cuvântul unguresc — întrebuită numai prin Ardeal — a intrat la rândul său iarăși în românește și anume în două regiuni diferite: pe de o parte în vest (Munții Apuseni) și sudvest (Banat), pe de alta în nord-est (Bucovina, Moldova), suferind câteva desvoltări semantice remarcabile, și dând naștere unor derivate interesante

Înțelesul de „cercel” nu s'a păstrat, ci numai cel de „atârnătură”. Subt forma *ciorciol* îl atestă Novacovicu într „Cuvintele bănățene”, traducându-l prin „multe fructe apelcate în jos”, sinonim cu „țigrie”. Avem dar o analogie isbitoare cu desvoltarea semantică de la **circhna* la *ciorchină*. Din Țara-Hațegului atestă, cu semnul de „țurțur”, Ar. Densusianu în Revista critică-literară III, un *ciorcioloș*, format, probabil, după cuvinte ca *boboloș*, *gogoloș* și a.¹⁾). Acest cuvânt se aude și în Munții Apuseni, unde, după o comunicare a lui Șt. Pașca din Crișcior, are sensul special de „țurțur de noroiu, bucăți de murdărie care atârnă pe animale (mai ales pe armul dinapoi)”. Acest înțeles, apropiat de cel figurat din românește, formează puntea de trecere la sensul de „a murdări (probabil: umplându-se cu bucăți de noroiu)” pe care-l are în Bucovina verbul *a ciorcioli*, întrebuită în Straja și explicat de A. Tomiac prin „a mânji, a tăvăli”. În literatură acest cuvânt nu a intrat. Numai T. Speranția îl întrebuițează într'o anecdotă populară, publicată mai întâi în Contemporanul (vol. III, 261), unde e vorba de unul care varsă budâiul cu smântână

¹⁾ Pascu, *Sufixe*, 342 crede că *ciorcioloș* s'a desvoltat din **ciorcioroș* iar acesta ar fi un derivat din *țurțur*

, „Și se umple . , de se duce *ciorciolit*, De credeai că dintr'o oală cu smântână a fost ieșit”

Probabil că și cuvântul *ciorciulată*, cu sensul de „frumosă”, atestat în *Glosarul lui Viciu*, din Șomfalău în Târnava-mică, a însemnat la început „gătită cu cercei” și e un derivat din ung *csercselye*

Ciosvârtă

Se știe de mult (cf Cihac II 387, Tiktin, DRG) că *ciosvârtă* (cu variantele formale *ciosvârte*, *ciovârtă*, *cesvârtă*, *cesvârtă*, *cezvârtă*, *cesvârte*, *ciovârte*, *cizvârtă*, *cesfârtie*, *ciovâtră*, *ciovâstră*, cf Dicț Acad) derivă slav. *četvârtū*. Neexplicate au rămas formele cu s în silaba dintâia, alături de cele ce se apropie de forma etimologică *cetvârtă* (cf. și *ciovârtă*, *ciovârte*, *ciofârtă* și — cu r propagat → *ciovârtă*, cf Dicț Acad)

Cred că avem a face cu o contaminare, întâmplată însă pe teren slav, a lui *četvârtū* cu *čestū* „parte”, din care a rezultat un *čestvârtū, rom *ces(t)vârtă* > *ceosvârtă*. Adevărat că la nici unul din popoarele slave învecinate nu avem o astfel de formă contaminată, aceasta însă nu împiedecă de a admite că ea a existat la Slavii înghițuți de poporul român

Într'adevăr, o contaminare a cuvântului care însemnează „pătrar” și apoi „bucată mare dintr'o vită tăiată”, cu vorba care însemnează „parte”, nu este numai ușor de admis, ci ea s'a întâmplat și în cuvântul românesc *cio parte* (cu verbul *cio pără*), pe care C. Lacea l-a explicat just în Dicționarul Academiei ca *cio pată* „bucată mare”, din ung *csapat*, și *parte*

covârși, fârfoiu (forfoiu, înforfoiat)

Legătura etimologică a verbului *covârși* cu *vârf* (la origine *vârh*) a căzut-o bine Cihac II 448—449, care citează forme slave ca ceh *vršiti* „combler (la mesure)”, pol *užwierszót*

„combler”, destul de elocvente pentru desvoltarea semantice¹⁾ Ceea ce l-a împiedecat pe Tiktin (în *Dicț rom.-germ.* s. v.) să admită apropierea etimologică atât de ademenitoare făcută de Cihac, e faptul că un *co-* nu există ca prefix viu în limba română, deci combinarea lui cu un cuvânt de origine slavă e ceva cu totul neobișnuit Dar în cazul acesta nu e vorba de un verb compus cu un preverb *co-*, ci de locuțiunea adverbială *cu vârf*, de la care s'a derivat verbul *cuvârși*, cu morfonemul *f(h)* — și despre care am vorbit în acest volum la pag 221, și cu trecerea lui *u* proton în *o* ca în *cuperi* > *coperi*, *cuprinde* > *coprinde*, etc Numărul astorfel de verbe, care sintetizează oarecum o circumiscriere ne-comodă, e destul de mare în românește, de ex. *afunda*=a da a (=la) f u n d (cf lat *adunare* <*ad unum*), *aminti*=a aduce a-m i n t e, *îndoi*=a împătura i n d o uă, *înjosî*=a apăsa i n j o s, etc (cf DR IV 690), *deosebi*=a pune d e o s e b i, *dedulci*=a mâncă d e d u l c e, *perânda*=a trece p e r â n d, *suvintra*=a tunde s u (=subt) v i n t r e (=pântece) etc Cât despre raportul lui *cu vârf*=fr „comble” cu *covârși*=fr „combler”, ea reiese bunăoară lămurit din următorul exemplu din *Halmava* lui Gorjan (II 81) Obiceinuște să scrie *cu vârf* sau *cu covârșiri* spre fală și laudă Cf și Plopi cu umbră mare și *cu vârfurile* nalte, peste munți *covârșitoare* Konaki, *Poezii* 250

De obiceiu azi nu se zice numai *cu vârf*, ci se mai adaugă un și *îndesat*, spre a arăta o măsură covârșitoare Imaginea e luată de la făină, care, turnată cu vârf, poate fi și *îndesată* în măsură. Pe la Brașov se zice *cu fârforiu* (de ex *toate le face cu fârforiu*=în mod exagerat, *minciună cu fârforiu*=cu coarne, mare), care prin Banat se rostește (cu asimilare vocalică) *fotforiu* (cf *Dicț Acad.*), de unde și de-

¹⁾ Iată și câteva exemple, care arată legătura intimă de sens între *a covârși* și între *vârf*. Au zis ei (=măru) Până aceia să vui și să nu *covârșești* (=să nu treci peste aceste locuri) Biblia (1688) 379 Dar nici una (=cumbară) n'au nemerit casa Craiu lui, ce o *covârșea pe de-asupra* (=trecea peste ea) Let II 165 2 Rădulescu-Codin, în Glosarul la *Ingerul Românului*, îl glosează pe *a covârși* prin „a pune vârf”

rivalul *înforțiat*, „exagerat” (*ibid.*) De sigur că acest *fâr-fou* este un augmentativ în *-ou* din *vârf*, cu asimilarea lui *v-f* în *f-f*. Asemenea cazuri de asimilare a afonicei inițiale față de fonica din silaba următoare, sau invers, se mai găsesc, deși nu prea des, astfel în *daeda* în loc de *taeda* (>zadă) sau în *bobotează*< *ațăbotează*

Apropiera lui *covârși* de lat *conversus* (din *converto*, „întorc” sau din *converro*, „mătur la un loc”), făcută, cu rezerve, de Tiktin (*Dicț rom.-germ.*) e tot atât de puțin convingătoare, ca și derivarea dintr-un inexistent **kvršti* slav, făcută de Skok (cf. DR III 835).

Curcubeu.

Alături de multele explicări date până acum cuvântului *curcubeu* — cf. în urmă V Bogrea în DR IV 805 și G Giulea RF II 49—54 — fie-mi permis să propun și eu una, care face parte din categoria etimologilor ce nu pot fi nici respinse a limine, dar nici documentate în de ajuns.

Asupra lui *arcus bibit*, „arcul care bea (din mare)”, ca numire a curcubeului, nu e nevoie să insist. În astfel de numiri care fac apel direct la fantazie, se întâmplă adesea că metafora ce stă la bază expresiei figurate să fie desvoltată prin interpretări ulterioare și prin înlocuirea elementelor de compozиție Aceasta cu deosebire în locuțiunii care se pretează la evoluții de natură glumeață Astfel vedem cum în *beat tun*, cuvântul metaoric „tun” a fost înlocuit prin „Krupp”, vestiul fabricant de tunuri, rezultând un *beat crup*. Cred că și expresia *om cu scaun la cap* (sau *la mințe*) s'a născut prin interpretarea lui *om aşezat* (cum și se zice românește unui om liniștit și chibzuinț) ca „om care șade pe scaun”. Din *a lua la trei parale* s'a născut expresia glumeață *a lua la trei păzește*, cu o înlocuire îndrăsneață a cuvântului din urmă, la care va fi jucat un rol inițial comună p. Deci n'ar fi imposibil, ca *arcus*, din expresia glumeață *arcus bibit*, să fi fost înlocuit prin *circus*.

Un **circus bibit* putea să se schimbe în **curcus bibit* în urma cunoscutului fenomen de asimilare vocalică ce a schimbat pe *alecer* în *alacer*, pe *anitis* în *anatis*, poate și pe *faser* în *pasar* (cf. Sommer, *Lat. Laut u Formenlehre* § 75 și DR III 395), pe *cicuta* în *cucuta*, pe *Delmatia* în *Dalmatia*, pe *secundus* în *sucundus* (CIL III 8552 > serboср *šukun*, „bunic”. P. Skok, ZRPL. XLVI 402) și *Casopis pro moderni fil* 1929—XV 269), pe *gigantem* în *gagantem*, pe *silvaticus* în *salvaticus*, pe *secordem* în *socordem*, pe *bitumen* în *butumen* etc (cf. numeroase alte exemple la Stolz-Schmalz, *Lat. Gramm.* 5, p. 95—96), poate și în *gurgitem* > **gurgutem*, despre care va fi vorba mai la vale (p. 320).

S-ar putea obiecta că într'un cuvânt compus, ale cărui elemente de compoziție sunt înțelese, e greu de presupus ca un „accident general”, ca asimilarea vocalică, să întunecă raportul etimologic original. Dar în lingvistică nu e nimic de presupus a priori. Observația atentă a graiului omenesc ne arată că multe fenomene se ivesc altfel decât ne-am așteptat. Astfel metateza în *fărtat* sau *bărnet* se ivește, tulburând raportul etimologic cu *frate* și *brâu*, fără ca să putem presupune de ce în zeci de alte cazuri analoage, ea nu s'a produs. În Brașov în loc de *a se rățoi*, „a se durzului (ca un rățoiu)”, se zice, *a se roțai*, deși ne-am fi așteptat ca legătura etimologică cu *rățoiu* să fi împiedecat metateza vocalică¹⁾.

Desvoltarea lui *bibit* în *-*bēut* > rom. *-beu* este, după cele arătate mai întâiu de Fr. Schurr în *Mitterungen des*

¹⁾ Am insistat asupra acestui punct fără să făndă în *Grai și susținut* 1930 — IV, 390 O Densusianu respinge etimologia lui G. Giuglea *stingher* < *singularius* pe motiv că dacă *singulus* a devenit *singur*, și derivatul acestuia, *singularius*, ar fi trebuit să se desvolte în **singurar*. Lăsând la o parte faptul că cele două forme aveau accent diferit, mă întreb dacă într'adevăr existența lui *singur* ne sălește să renunțăm la *singularius* < *stingher*? Nu cred. și că Densusianu însuși n'o crede, în alte cazuri, se vede din aceea că el propune pentru același cuvânt etimologia **extra-singularius*, deși faptul că *jugum* a dat *jug* ne-ar face să așteptăm ca și din **jugularius* să fi dat *ž*.

rum. Instituts a. d. Univ. Wien 54—55 și completate de mine mai în urmă în DR. IV 706—707, regulată, încât nu trebuie să presupunem un **bibus*. Dacă în conjugarea verbală, avem, în persoana 3 a indicativului prezent, *bea*, acesta nu este urmașul direct al lui *bibit*, precum se crede în de obște, ci forma **beu*, fiind omonimă cu persoana I, rezultată din *bibo*, și fiind cū totul neobicinuită în sistemul de conjugare românesc, a fost înlocuită cu o formă orientată după verbe ca *ia < levat*.

înfemeiat

În colecția de *Cimilituri* a lui A. Gorovei, ceterim următoarea ghicitoare despre usturoiu: *Alb, înfemeiat, ce-i?* Aici usturoiul cu „cățen” lui e asemănat cu un om cu mulți copii, cu familie numeroasă și deci în acest *înfemeiat* se păstrează încă înțelesul vechiu de „familie, copii” a lui *femeie* (<lat. *familia*), ca în literatura veche și ca la Aramâni (cf. Candrea-Densusianu, *Dicț etim.* no 575 și *Dicț. Acad* sub *femeie, femeiat*).

îngurzi, îngurga, suf -uș și -ușor

În *Dicționarul Academiei* găsim acum o informație destul de bogată — completată pe baza comunicărilor primite de la membrii corespondenți ai Muzeului Limbei Române — asupra sensului cuvintelor *îngurzi* și *îngurga*. Tot acolo am încercat să arăt și desvoltarea semantică a celor două verbe, care se poate rezuma pe scurt astfel.

îngurzi, cu variantele *îngorzi* și *îngruzi* (metateză) e cunoscut în cele mai multe regiuni cu sensul special de: 1° „A confecționa, din pielea udă, opincile, dându-le forma piciorului, prin încrețirea (cu o curelușă) a marginilor și prin formarea *g u r g u i u l u i*” 2° Prin analogie s'a zis *îngurzi* și pentru „a coase în mod provizoriu gaura (ruptura) dintr'un sac sau dintr'o albitură, pentru ca să nu

se verse conținutul din sac sau să nu fie prea bătătoare la ochi ruptura". 3⁰ Prin extensiune, *îngurzi* a ajuns să însemneze și „a face crețe, a boți, a încrăti, a strâng pe margini” (de ex cămășile, cioareci, pânza, pânura, ochiurile de la marginile plasei sau volocului etc) 4⁰. Pe alocuri se zice că se *îngurzesc* și despre fetele care din cochetărie își strâng buzele, țuguindu-le în formă de gurguiu 5⁰ În sfârșit, „când grăunțele (de porumb) încep să se ivească pe ciocan, se zice că porumbul urzește sau *îngurzește*”. Imaginea e tot a unei suprafete încrătite, dar se pare că la acest sens din urmă s'a ajuns și prinț'o apropiere etimologică ulterioară de sinonimul *urzi*

Restrâns asupra unui teritoriu limitat din nord-estul Transilvaniei, a *îngurga* are următoarele sensuri a) ca verb reflexiv. 1⁰ A se împreuna, a se încărdăsi, a se înăărta, a se asocia, a se întovărăsi 2⁰. A se înnădi, a se îngurluia, a intra în legături de dragoste cu cineva, fără să te mai poți descurca 3⁰ A se încurca într'o afacere —b) ca verb transitiv 4⁰ A face ceva de mândruială, fără pricere, fără rânduială, rău, în mod provizoriu 5⁰ A îndruga verzi și uscate, a însira lucruri fără înțeles 6⁰. A ocoli adevărul 7⁰ A încâlci, a încăiera

Ordinea în care au fost date înțelesurile lui *îngurga* în *Dicționarul Academiei* indică și felul cum s'au desvoltat unul din altul. Numai între înțelesul 3 și 4 e, la aparență, o săritură. De fapt însă, de la reflexivul „a se încurca” avem mai întâi transitivul „a încurca” și apoi „a încurca lucrurile, a le face fără rânduială”. Unii dintre corespondenții Muzeului au chiar impresia că *îngurga* nu-i decât o variantă formală a lui *încurca*. În această accepțiune, *îngurga* se atinge cu *îngurzi* 2⁰ și mai ales cu opusul său, a *dezgurzi*, care însemnează „a descoase opinca” (*Revista crit-lit* III 122) și, prin extensiune, „a descurca ceva încurcat” (*ibid.*), „a descâlcii” (în Banat, după o comunicare a lui A. Coca).

În *Dicționarul Academiei* cele două verbe sănt aduse în legătură cu lat *gurges*. Etimologiile acestea cer câteva lămuriri mai ample decât fi date în spațiul re-

strâns de care dispuneam la Dicționar și pun câteva probleme interesante, mai ales din punct de vedere derivativ

În ceea ce privește partea semantică, spre a explica pe *îngurga*, m' am referit la analogia verbului *îngurlui* (*îngârlui*), care, după explicarea convingătoare a lui Th Capidan (*Dacoromania* IV 809) corespunde bulg. *zagzrluvam* se „mă iau de gât cu cineva, mă îmbrățișez”. Din înțelesul de „a se lua de gât cu cineva” s'a născut cel de „a se înhărta, întovărăși, încărdăși, înnădi cu cineva”, sens pe care-l are și *îngurlui* și *îngurga*. Precum *îngurlui*, sau, mai exact, bulg *zagzrluvam* e un derivat din *gərlo* „gâtlej, faringe, gât”, tot așa *îngurga* ar putea fi un derivat din lat *gurges*, care în limbile române are același sens (v.-ital *gorga* „gâtlej”, franc *gorge* etc cf Meyer-Lubke, REW. n. 3921). Asemănarea formală între cele două verbe românești, aproape sinonime, se explică prin faptul că lat *gurges* și slavul *gərlo* sănt înrudite și ele (cf Walde, LEW² p 356). Nu se poate însă explica *îngurga* ca o variantă românească a lui *îngurlui*, cel mult s-ar putea ca forma *îngurlui*, din *îngârlui*, să datoreze pe al său *u* (care însă poate fi explicat și prin asimilare față de *u* următor) lui *îngurga*.

Cu privire la legătura etimologică a lui *îngurzi* cu *gurges*, ea mi-a fost sugerată de o observație a lui Gh Kîrileanu, care, explicând sensul cuvântului („a încrății opincile spre a le da forma de încălțăminte”), adăogă „poate de la *gurguiul* opincei vine cuvântul”. Simțul lingistic al eminențului glosator al lui Creangă cred că ne-a indicat calea cea adevărată¹⁾

¹⁾ O Densusianu credea odinioară (*Histoire de la langue roumaine* I 166) că *îngurzi* ar fi un lat *ingurdire (derivat din *gurdus*), pe care-l asemăna cu abruzz *ngurda* și fr *engourdir*. Greutățile semanticice — căci lat *gurdus* însema „prost, nătăflete” — nu a încercat să le explice, și din cauza lor se pare că a și părăsit etimologia aceasta, pe care n'o mai reproduce în *Dicționarul etimologic* scris în colaborare cu I. A. Candrea Tiktin, în *Dicționarul său român-german* crede că sensul cuvântului românesc n'ar fi prea depărtat de cel romanic, sau mai exact de cel de „țeapă”, pe care-l are franc *gourd* Mărturisesc însă că nu văd legă-

În ceea ce privește derivarea celor două verbe românești, ne-am așteptă ca verbul format din *gurges*, -*itis* să fie *ingurgitare*, atestat chiar în latinește și pătruns, ca neologism, și în limba noastră (*ingurgita*). Dar alături de *gurges*, -*itis* e atestat în latinește un *gurga*, din care derivă forme românice ca v -it *gorga*, prov. *gorga*, pe când altele presupun un *gurgus* (REW. 3923) Verbul derivat din aceste forme trebuia să fie *ingurgare

Alături de acestea, trebuie să fi existat și un *gurgutiare, care stă la baza românescului *a se gurguța*, cu sensul de „a se făli, a se mândri”, la origine „a se înălța, a se coçoța”, ca și *a se gurguia*¹⁾, derivat dintr-un *gurgutia care se continuă în it *gorgozza*, fr *gargousse* (REW nr 3924). Tiktin (*Dicț rom.-germ.*) observă just că *gurguța* se rapoartă la *gurguia*, ca verbul *cocoța* la *cucuria*, sau ca lat *cucutium* la sinonimul sau *cucullus* ori, mai exact, la *cucul(l)io* (REW. nr 2358), **cucul(l)ium*, de unde al nostru *cucuru* Raportul între sufixele latine ale acestor cuvinte este neclar și nu știm întru cât -*utium*, -*utia* din *cucutium* și *gurgutia stă în legătură cu -*ucium*, -*ucia*, care se admite la baza diminutivelor românice · rom. -*uț*, ital -*ozzo* etc În *gurgutia s-ar putea însă să avem a face cu un derivat în -*ia* din tulipina **gurgut-*, rezultând prin asimilare vocalică din *gurgitica* în cazurile citate mai nainte Din acest *gurgutia (în loc de *gurgitia), raportat la *gurga*, s'a putut extrage un sufix -*utia*, cu care să se fi format și *cucutium*

Un derivat în -*ia* sau -*um* trebuie să fi existat și de la simplul *gurga* sau *gurgus* A. Zauner (*Rom. Forschungen* XIV 429), plecând de la constatarea că în v -picardă și

---

tura de înțeles între *a îngurză* și „a înțepeni”, precum nu înțeleg nici ce asemănare poate fi între cuvântul românesc, chiar în forma metatezată *îngruză* (întrebuiușită de Creangă și atestată și din Bucovina), și paleosl. *graziti* (rus *graziti*, ceh *hranziti*) = germ „*sinken machen*”, citat tot de Tiktin

¹⁾ *Dicț Acad.* II 329 aseamănă sensul acestuia și cu fr *ren gorgier*, germ *sich brüsten*

v-normană nu există o formă **gorgue*, crede că fr *gorge* derivă dintr-o formă *gurgia*. Tot o formă derivată cu *-ia* trebuie admisă pentru ital *gorgia* și catal portg *gorja*, care cu greu vor fi, cum crede Meyer-Lubke (REW nr 3921), împrumutate din franțuzește.

Derivatul cu suf. *-ia* sau *-ium* ar fi dat în românește **gurz*, întocmai cum *axungia* și *Sanctus Georgius* a dat *osânză* și *Sângeorz*. Această tulpină iotaçizată nu se păstrează numai în verbul *îngurzi* ci și în derivatul *gurzuiu*, care, prin unele părți ale Ardealului, însemnează „vârful opincii” și e deci sinonim cu *gurguiu*¹⁾, care, la rândul lui, e lat. *gurgulio*, sau mai exact **gurgulium*.

În latinește *gurges* și familia sa însemnează pe de o parte „vârtej, sorb, ochiu (în apă), genu, abis” (*gurges, gurga*), pe de altă parte „gâtlej, beregată” (*gurgulio*). Amândouă aceste sensuri, care se găsesc și în limbile române, se reduc la unul singur (cf bulg *gъrlo* „gâtlej, gât” > rom *gârlă*), care la origine imită gâlgâțul apei în vârtej sau când o înghiți. Însăși structura tulpinei are reduplicarea incompletă GUR-G(UR) caracteristică pentru onomatopee (cf *bomb-us*, *balb-us*²⁾ etc DR I 91—92). În limbile române această tulpină GURG- s-a amestecat cu altă tulpină onomatopeică, GARG-, care imită gargarisirea și gâlgâțul (REW. nr 3685), variante ca *gârgoui=gurgoui* „gura ulciorului” arată și la noi acest amestec.

La noi nu s'a păstrat nici sensul „vârtej” nici cel de „berегатă”, dar avem, la *gurguiu*, din vechime (căci îl întâlnim și la Aromâni) pe cel figurat de „gât” al unui ulcior. Ideea „suptului” a format puntea de trecere la sensul mult mai răspândit de „sfârcul țâței”, dar nu e exclus ca sfârcul țâței să fi deșteptat și imaginea de loc de unde iese laptele ca dintr'un izvor gâlgăitor

¹⁾ În Dicționarul Academiei (s v *gurguiu*) explicam această formă ca o contaminare între *gurguiu* și *îngurzi*

²⁾ Cf Stolz-Schmalz, *Lat Gramm.* p 246, unde se citează și alte cazuri de asemenea „gebrochene Reduplication”

Din sensul de „sfârcul țâței” s'a desvoltat cel de „vârf”, însă un vârf mai mult sau mai puțin rotunjit, ca sănul femeii. Din acest înțeles s'a desvoltat, la noi, cel de „deal”, iar la Aromâni cel de „boț, bulgăre”, cu derivatul *gurgulat* și *gurgulitos* „rotund”.

Cu sfârcul țâței a fost asemănat, la noi, și gurguiul opincei (numit în alte părți „nas” sau „moț”). Reproduc trei fotografii¹⁾ reprezentând două tipuri de opinci, pe de o parte tipul din Săliștea Maramureșului (fig. 1) și din Drăguș în

Fig. 1 — Opinci din Săliște (Maramureș)

jud Făgăraș (fig. 2), cu *gurguiul* țuguiat și cu marginile *îngurzite*, pe de altă parte cele din Țara Hațegului (fig. 3), făiă *îngurzituri* — nici cuvântul *îngurzi* nu pare a fi cunoscut în aceste regiuni — în schimb însă cu *gurguiul* foarte mare și adus în formă de cioc de gondolă. Forma cea mai veche pare a fi la noi cea *îngurzită*, pe când opinca din jud Hunedoara și din Banat, legată cu curele peste picior, pare a fi importată din nord-vestul Peninsulei Balcanice²⁾.

¹⁾ Datoresc clășele d-lui R. Vuia, directorul Muzeului etnografic din Cluj, care cu amabilitatea-ri cunoscută mi-a pus la dispoziție aceste fotografii din bogata-ri colecție de porturi din toate regiunile românești.

²⁾ Cf Fr. Nopcsa, *Albanien. Bauten, Trachten*, etc p 206—208

Aceste ilustrații pun în evidență, mai bine decât ar putea-o

Fig. 2 — Opinci din Drăguș în jud. Făgăraș

Fig. 3 — Opinci din Cerbăl, Regiunea Pădurenilor din jud. Hunedoara

face o descriere, înrudirea semantică reală între *gurguiu* și *îngurzi*

21*

În familia lui *gurges* latin mai este un cuvânt care merită să fie relevat. E *gurgustium* și diminutivul acestuia *gurgustiolum*, cu sensul de „cârciumă mică”. Acest înțeles este de sigur figurat. Precum în Iași o faimoasă cârciumă se numește „Borata rece” și la Brașov, alta „Gaura dulce” (germ. Zum süssen Loch), tot așa s-a întrebuințat terminul de „gâtlej” pentru un local strâmt, un fel de „gârliciu”, în care se putea „înghiții” băutură. Că de fapt înțelesul original era cel de „gâtlej” reiese pe de o parte din glosa *gurgustium gutturem*, citată de Meyer-Lubke REW. nr. 3923, pe de altă parte din sardul (log.) *rgustolu* „gât”, care continuă pe *gurgustiolum* (*ibid.*).

Dacă *gurgustium*, sau o formă feminină **gurgustia* (corespunzând lui *gurga=gurges*), să ar fi păstrat în românește, ar trebui să avem **gurgușă*. Oare acest cuvânt, care însema, precum am văzut, „gât”, n-ar fi trebuit să se simtă ca un fel de compus pleonastic din *gură* — care și el avea la început la noi sensul francezului „geule” (cf. *Dicț Acad.*) — și din *gușă*, cuvânt care, în unele regiuni (bunăoară în Banat) însemnează și azi „gât”, ca la Aromâni, Megleniți (și Albanezi). Dacă *gușă* al nostru e însă, precum se crede în deobște, urmașul lui *geusiae* „gingiu”, coexistența unui **gurgușă* ar explica poate mai bine vocalismul cuvântului¹⁾. Nu trebuie să uităm că ital. *gozzo* — corespondentul lui „gușă” al nostru — e considerat ca o scurtare din *gorozza* >**gurgutia* (REW. nr. 3924).

Deosebit de interesant e însă sufixul lui *gurgustium*, pe care Walde îl credea (în prima ediție a *Dicționarului său*

¹⁾ După Meyer-Lubke (*Literaturblatt* 1910, — XXXI col. 282) — care se referă la materialul strâns de Zupitza în *Zeitschrift für keltische Phil.* III 591 — pe vremea când acest cuvânt atestat la Marcellus a fost împrumutat din limba Galilor, *eu* era pe cale a deveni *ou* și apoi *o* și *u*. Skok, *Archivum romanicum*, VIII 1/3, 155, crede că *eu* nefiind obișnuit în limba latină a fost înlocuit prin *au* (ital. *gogio*) sau *u* (rom. *gușă*). Pentru corespondentele române ale lui *geusiae*, cf. al meu *Etim. Wb.* no. 747 (cu indicația bibliografiei) și Meyer-Lubke, REW. nr. 3750. Candrea și Densusianu nu au primit cuvântul în al lor *Dicț. etim.*, dovedă că nu consideră sigură etimologia

etimologic mai puțin convins decât în a doua), orientat după *angustus* (respingând altă părere, care îl consideră contaminat cu vulgarul *ustrium=ostium*) Raportul între sufixele din *gurgustum* și *angustus* nu e clar Se pare însă că sufixul *-tus* care la origine se adăuga la nume, formând adjective ca *iuss-tus*, *robus-tus* (robur < *robus*), *vetus-tus*, *funes-tus* (din *funus*, funeris) etc a fost analizat ca *-ustus*, *-estus*, căci îl vedem apărând și în cazuri ca *augustus* și *angustus* raportate direct la *augeo* și *ango*. *Angustus* se compară cu substantivul *angor*, ca *arbustus*, *-a*, *-um* „sădit cu copaci” la *arbor* (< *arbos*) Dar alături de adjecțivul *arbustus* există și un substantiv *arbustum* (derivat ca *filic-tum* „loc acoperit cu feregă”, *carec-tum* „loc acoperit cu planta *cárex*”¹⁾ cu sensul de „tufiș”. *Arbust* era deci, la origine, un colectiv, cum este și româncul „tufiș”; numai mai târziu, s'a putut simți ca un diminutiv de la *arbor*, „tufa” fiind considerată ca un arbore mic. Ca în atâtea alte cazuri, s'a putut ivi și un sufix derivat cu *-eus*, *-ius*, încât alături de *arb-ustum* să avem un *gurg-ustum*, cu diminutivul *gurgustolum*, comparabile, din punct de vedere morfologic cu *ostium* și *ostiolum*, care, ca derivate ale lui *os* „gură”, aveau și un sens apropiat, precum și cu adjective ca *robustus* Înțelesul figurat de „cârciumă” al lui *gurgustum* îl arată a fi fost un termen glumeț, întrebunțat în graiul familiar al cheflilor Se pare chiar că *-ustum* era un sufix aparținând limbajului vulgar, ceea ce ar explică absența lui în limba clasică și apariția lui în numiri propriu ca *Sallustius*²⁾ Dacă acest *-ustius* și derivatul lui, *-ustiolus*, s'ar fi păstrat la noi, ele ar tiebui să aibă formele *-uș* și *-ușor*, deci tocmai formele celor două sufixe diminutive românești, a căror etimologie e neelucidată încă

¹⁾ Înrudite cu colectivele în *-ētum*, cf Stoltz-Schmalz *Lat Gramm*
²⁾ p 228

²⁾ Precum de la *Sallustius* e derivat *Sallustianus* (atestat și sub forma *Salussianus*), tot astfel *Augustianus* presupune existența unui *Augustius (cf *Augusteus* la Plin) — ușor de înțeles în momentul prefacerii din cognomen în gentilicium — derivat din *Augustus* (de la *augeo*)

Într'adevăr, e foarte puțin probabil că aceste sufixe, atât de răspândite în toate dialectele române, să fie împrumutate din limbile slave, unde *-uš* și *-uša* abia dacă se găsesc în câteva derivate în rusește, cehește și slavonește (cf. A. Belić, *Zur Entwicklungsgeschichte der slav Deminutiv- u Amplifikativsuffixe*, p. 186) și sănt, probabil, refăcute din *-uška* (cf. rus *babuša=babuška*, *kromuša=kromuška*) În limbile slave balcanice, cu care am venit noi în contact în timpurile vechi, *-uša* face impresie de sufix împrumutat, astfel în sârbește, unde derivă câteva nume de animale și de plante (cf. Miklosich, *Gramm* II 344 și Daničić, *Osnove srpsk ili hri jez* 361 § u) și mai ales în bulgărește, unde derivate ca *slan-uša* „capră sură”, *bekuša* „oare albă”, *muruša* „capră roșiatică”, fiind termeni păstorești, indică o proveniență românească. Într'adevăr, afară de primul, care e un derivat din *slaná* „brună” celelalte două nu au un radical înțeles în bulgărește, ci amintesc pe românescul *bec* (=berbec) și *mură*. Și albanezul *-uš*, pe care G. Meyer, AEW 174 și Jokl, *Linguistisch-kultурgesch Untersuchungen*, 154 îl cred de origine sârbească, ar putea fi împrumutat din românește. Fapt este că noi avem, precum a arătat G. Giuglea (*Dacorum* III 569), derivate străvechi în *-uš*, ale căror primitive nu s-au păstrat în limbă, ca *mătušă* (lat. amita), *păpušă* (lat. pappus), *cătušă* (lat. cattus), arom *auš* (lat. avus), cf. și *brândušă*, *căpušă*, *căuš* (DR. III 666, 668), *pănušă*, *teruš* și a , ceea ce e un indiciu că *-uš* aparține epocii anteslave.

Precum *arbustum* era la origine un colectiv și nu un diminutiv, tot astfel avem, alături de diminutive, și colective în *-uš*, de ex *păiuš*, *gheiuš*. Sufixul lat. *-ium* derivă, ca și *-ia*, abstracte atât de la substantive (ca *arbitrium*, *collegium*, *coniugium*, *hospitium*, *iudicium* etc.), cât și de la verbe (precum *adulterium*, *delirium*, *incendium*, cf. Stolz-Schmalz, *Lat Gramm* ⁵ p. 209—210), încât un *-ustium*, născut din *-ustus+ium*, ar putea să se continue în al nostru *-uš*, cu care sănt derivate abstracte verbale de felul lui *lunecuš*, *urcuš*, care mai adesea au, ca și lat. *angustia* și

corespondentul lui românesc „strâmtore”, un înțeles concretizat. În sfârșit, dacă *-uș* și *-ușor* se reduc de fapt la *-ustum* și *-ustolum*, atunci se explică și de ce — în combinație cu sufixe ce încep cu vocală palatală — acest *-uș* apare la noi uneori sub forma *-ușt-*, ca în *călușteț* (DR. V 122, 164), *flecușteț*, *părușteț* și *păruștean*. Un *-ustellus* (în loc de *-ustiolus*) sau un *-usticius* n’ar fi putut da la noi decât *-uștel*¹⁾, *-ușteț*.

înșela

Precum se știe, pentru *înșela* s’au propus două etimologii.

Cea mai veche, dată încă de autorii *Lexiconului Budan*, identifică acest verb cu celalalt *înșela*, care însemnează „a pune șaua pe cal”. Părerea aceasta este, pe cât se pare, adoptată azi de cei mai mulți filologi. Tiktin, *Dicț. rom-germ*, aseamănă cuvântul cu *a potcovи pe cineva, a пуне curva mantaua, ipingeaua* și explică „trebuie să ne gândim la artificile care trebuie întrebuințate spre a pune șaua unui cal, înainte de a fi blând de tot”. În „Revista istorică” VII 159 se accentiază chiar însemnatatea istorică-culturală a acestei evoluții semantice, care trebuie să dateze din vremea când la noi se momea calul sălbatic spre a fi întrebuințat la călărie. P. Papahagi, *Paralele Ausdrucke*, nr 305 compară cuvântul românesc cu ar.

¹⁾ Același rezultat l-ar fi dat și o combinație de sufixe *-uscellus* în loc de *-usculus* (cf *arbuscula* și *arbusculum* „copacel”, *acuscellus REW nr 132, apoi *fenusculus*, *herbuscula*, *lacusculus*, *manusculus*, *pmusculum*). Deoarece alături de adjective ca *minusculus* existau și forme fără *-ulus*, ca *molluscus*, *-a*, *-um* și deoarece alături de substantive ca *homunculus* găsim și *homuncio*, tot cu sensul de „omuleț” (cf și *muscio REW no 5769 alături de *musculus*), n’ar fi exclus ca sufixele *-uș* și *-ușor* să derive și dintr-o formă *-usceum* și *-usciolum*. Pentru *-iș*, care derivă și el colective (*tufiș*, *stejeriș* etc.), dar și abstrakte deverbale concretizate (*acoperiș*, *surș*, *învăliș*, etc.) ca și *-uș*, e a se compară pe de o parte v-ital pretrisco „Strassenschutt”, pe de alta însă sărb *okohš* „cerc, ocol”. Pentru schimbul între *-ust* și *-usc* a adus câteva exemple P Skok în *Časopis pro mod* fil 1929—XV 271—272

bag şaua sau *sumarlu* și n-grec. βάνω τὸ σαμάρι, care însemnează „betrugen” (adăogând că slavul *šaliti* ar fi dat *înşălesc), P. Skok, *Archiv f. slav Phil* XXXVII (1918) nr. 1—2 crede chiar că verbul românesc e decalcat după sărb *nasamaritu* cu același sens (propriu a pune samarul, a însămăra) și explică sensul „tromper” din „a da cuiva ceva ce nu-i aparține prin natură, ceea ce el nu vede bine și ceva de care nu știe” (cf DR. I 521). După Șâineanu, *Dicț univ* aplicațiunea metaforică e „a acoperi calul”, de unde „a acoperi, a ascunde”. Identificarea lui *înșela* „seller” cu *înșela* „tromper” a apărut-o cu mai multă tărie L. Spitzer mai întâi în *Mitteilungen d. rum. Institut Wien* 139, unde se mai citează expresia „a pune” sau „a trage călupul cuiva” (=germ „hineinlegen”) și se compară cuvântul românesc cu span *albardar* „beschwatzen, beschmusen”, din *albarader* „Sattler”, *albardo* „Sattelkissen”. Întrebunțarea metaforică ar fi cea de „a pune de-asupra cuiva ceea ce i se potrivește”, în sens ironic, bine înțeles (cf fr *coiffer qqn*= „duper”). Același autor revine în DR. III 651—652, asemănând expresia românească cu v-fr „porter la selle” și germ „den Sattel tragen”, purtarea șelei fiind, în evul de mijloc, un simbol desonorant.

Spitzer accentiază că și din punct de vedere metodic, înainte de a căuta pentru *înșela* „tromper” altă etimologie, trebuie să încercăm să-l explicăm din materialul existent, adecă din *înșela* „seller”, a cărui etimologie (lat *in-sellare) e clară. De sigur că această metodă dă adesea rezultate bune, dar o generalizare a ei mi se pare primejdioasă, ca toate generalizările, căci ele pot duce la dogme. Ei însă ar putea opune un alt punct de vedere metodic, tot atât de îndreptățit în unele cazuri, și adecă acela care cere ca lingvistul, când cercă să elucidă etimologia unui cuvânt, să se pună de acord cu simțul etimologic al comunității care vorbește o limbă. În cazul de față, acest simț etimologic se opune în mod lămurit identificării celor două verbe. Într'adevăr, pentru un Român nefilolog, *înșela* nu este un verb cu polisemie, ci un omonim, ba chiar un omonim su-

părător Dîn cauza echivocului pă care-l poate produce, cărturarul român nu întrebunțează bucuros pe *înșela*, „seller”, ci-l înlocuește cu o formă luncă nouă, din *șa*, adecă *înșeuă* (sau chiar *șeiă*) Nu lipsește nici jocul de cuvinte caracteristic pentru unele omonime *Dracu te 'ncalecă, dracu te 'nșală*

Și analogia cu expresia aromânească, neo-greceană și sărbească, citate mai sus, e înșelătoare Într'adevăr, afară doar de arom *bag șaua*, a cărei răspândire trebuie verificată, aceste expresiuni nu însemnează, în sens propriu, „seller”, ci „bâter”. Dacă explicarea semantică propusă de Tiktin e cea adevărată, atunci ea se potrivește mai degrabă pentru catâri, animale îndărătnice, decât pentru cai, între care numai rar se găsesc exemplare gâdilicioase sau nărăvașe, care nu lasă să li se pună șaua și prin urmare la care ar trebui întrebunțate momeli și viclenii spre a fi „înșelați” Dar nici nu cred că înțelesul metaforic al unui cuvânt ca sărb *nasamarită* ar trebui explicitat astfel cum propune Tiktin sau Skok sau Spitzer, ci avem, după toată probabilitatea, aceeași imagine ca în corespondentul lui german *aufbinden* Nu e vorba de punerea *șelei*, ci a *poverii*, pe care o încarcă cuiva în spate pe neștiute

Coincidența între limba sărbească și cea germană de sigur nu se datorează unei decalcări lingvistice, ci avem a face cu unul din deseile cazuri de ivire a unei expresii metaforice, în mod independent, în două limbi diferite Dacă aşa ceva este cu puțință, atunci observația aceasta poate fi și inversată și vom zice deci, cu Weigand (*Jahresbericht XIII 110*) că expresiile analoage — și am văzut că analogia aceasta e mai mult înșelătoare — din limbile balcanice arată numai că sensul „*Betrug*” s'a putut desvolta din cel de „*den Sattel anlegen*” (Weigand credea că e vorba de punerea *șelei* pe calul *al lui*), dar nici decum că aceeași trecere semantică trebuie să se ievească și la Români din nordul Dunării

Pentru „*tromper*” există în toate limbile fel de fel de expresii metaforice, mai ales glumește la origine Afară de cele citate mai sus, mai avem în românește *a trage pe sfoară*,

a trage chiulul, a potcovi, a încălța, a legă de gard, a prinde (sau *a umbla*) *cu cața*, poate și *a păcăli* (cf. DR. I 238), în nemetește *einen Bären aufbinden, anschmieren, anführen, belemmern, bebaumolen* etc. Comun tuturor acestor expresii e faptul că vorbitorul le simte ca metafore și nu le întrebuințează decât cu anumite intenții stilistice, întocmai cum întrebuințează pe „*a luat luleaua Neamțului*” sau atâtea alte expresii figurate pentru *s'a îmbătat*, ori pe „*a luat-o la sănătoasa*” etc. pentru *a fugit*, „*a șterpelii*” etc. în loc de *a fura*. Știu prea bine că uneori asemenea expresii glumește devin vorbe uzuale — aceasta e bunăoară cazul lui „*mă duc*”, care nu mai are nota „stilistică” a lui „*mă car*” sau „*mă cărăbănesc*”, „*îmi iau picioarele la spinare*” sau *a francezului s'amener* — dar asemenea cazuri sănt destul de rare. Faptul că *înșela*, „*tromper*” nu se găsește în celealte dialecte (ca *mă duc*) e și el un indiciu că nu avem a face cu un cuvânt atât de vechiu, încât să fi avut vremea de a-și schimba înțelesul ocazional într'unul obicinuit. Pentru simțul unui Român, *înșela*, „*tromper*” este, ca „*a se îmbăta*”, „*a fugi*”, „*a fura*” cuvântul propriu zis pentru noțiunea „*tromper*”, iar nu o expresie figurată, asemenea lui „*a lua luleaua Neamțului*”, „*a o lua la sănătoasa*” sau „*a șterpelii*”.

Cealaltă etimologie a dat-o Miklosich în *Lei paleosl.* 386. din paleosl. *mūšelъ*, „*turpis quaestus*”. Etimologia e primită și de Cihac (II 148), care mai adaugă și pe *mūšelt*, „*lucrum, materia*”, rus *mšelъ*, „*usura*”, trimițând însă și la ceh *šaliti*, *ošaliti*, „*tromper, duper*”. Ea a fost primită și în *Dicționarul mieu Etimologic* nr. 871 și a fost apărată de G. Weigand, *Jahresbericht XIII* 110, cu următoarea motivare. *mšel* trebuia să dea foneticeste *nšel*, scris *înşel*. Acest abstract a fost înlocuit prin *înşelăciune*, de la *înşela*, care la rândul său e un verb derivat din substantivul **înşel*. Și forma reflexivă *mă înşel* ar vorbi contra identificării cu *înşela* < **insellare*.

În fața celor două etimologii, posibile și chiar verosimile amândouă, numai un argument nou poate fi hotărîtor

Și nu un argument logic, ci descoperirea vreunui fapt, care să arunce o lumină nouă asupra istoriei cuvântului de care ne ocupăm. Acest argument mi se pare că se cuprunde într'un pasagiu din *Cartea cu învățătură* (1581) a lui Coresi (p. 453/29 ed. Pușcariu-Procopovici). Acolo e vorba de Zachei care s'a hotărît să împartă săracilor jumătate din averea sa și să întoarcă de patru ori banii storși prin „obide” Tâlcuitorul explică cuvântul „obidi” în modul următor „Jumătate [din avere] o ținea, nu ca să o aibă [pentru sine], ce ca dentr'aceaia să plătească de patru ori ce-au luat den obidire Iară acicea amu de ce grăiaște că „obidu”, nu de ce-au în cinste înșelat semnează, ce ceaia ce-au fost den obide și den prade și de nedereptate strâns” A înșelă, care e pus în opozitie cu „a strâng obidind (=asuprind, împilând), prădând și nedreptățind” însemnează în acest exemplu — și, probabil, o lectură mai atentă a textelor noastre vechi ar scoate la iveală și alte asemenea exemple — „a agonisi, a câștiga, a dobândi”, deci tocmai sensul cuprins în paleosl *mūšelū* (*mušelt*) „lucrum”. Dar încă în slavonește acest cuvânt însemna pe lângă „câștig” (agonisit în mod cinstit), și „uzură”, cu aceeași trecere de sens pe care a suferit-o însuși lat *usura* (propriu „dobândă luată pentru întrebuințarea unui obiect”), până a ajuns la sensul modernului *uzură*, sau, după cum îmi atrage atenția C. Lacea, germ *Wucher* „uzură”, care la început însemna „Ertrag, Fracht, Gewinn” (cf. Kluge EWD s. v.)

Trecerea de sens de la „gagner” la „tromper” nu s'a făcut deci pe teren românesc, ci în slavonește, de unde ea a fost împrumutată. Pe vremea lui Coresi se pare că *înșela* se putea întrebuința încă în amândouă înțelesurile, precum bunăoară *obraz* are — a arătat-o Bogrea în DR III 416 — în românește amândouă înțelesurile figurate de „pudoare” (cf. *fără obraz*, *neobrăzat* = fără simț de podoare) și de „nerușinare” (cf. *obraznic*, „nerușinat”, *a avea obrazul să* = nerușinarea) și precum *învăța* mai păstrează (în cal cu *învăț*) sensul rău al latinescului *vitium*, pe lângă

sensul mai nou și neutru, de „deprindere” Q oarecare stângere din cauza coexistenței celor două sensuri, care se contraziceau, există și pentru Coresi, care simte nevoie să adauge „în cinste”, pentru că să arăte că e vorba de *înșela*, „gagner”, iar nu de *înșela*, „tromper”.

S PUȘCARIU

III

bucălat ‚*dickbackig*‘, **codălat** ‚*(lang)geschwanzt*‘.

Aus prinzipiellen Grunden mochte ich die Erklärung **bucă**, **coadă** + **lat** der neueren Drăganu's (DR 4, 739 f) vorziehen

Das dem ersten Worte von Drăganu zugrundegelegte **buccellatum** kenne ich nur in der Bdtg ‚*Schiffsschwieback*‘, dessen rom Reflexe (REW 1361) keine ähnliche Bedeutungsentwicklung aufweisen. Dass *cc* vor *e* nicht palatalisiert wurde, ist eine weitere Schwierigkeit, die durch den Hinweis auf die Proparoxytona auf -i n u s -i t u s (*cearcă*n, *strigă*t) nicht beseitigt wird. Ist nun die naheliegende Etymologie *bucca* + *latus* wirklich so unannehmbar wie Dicț Acad meint, das von ‚morphologischen und semantischen‘ Schwierigkeiten spricht? Morphologische Parallelen gibt ja Pușcariu selbst anlasslich des ähnlich gebauten **bucălaie** DR 4, 724 Grade bei Angabe von Eigenschaften von Korperteilen (oder Handlungen, die Korperteile vollfuhren) ist der Kompositionstypus *Bahuvrīhi* im Romanischen häufiger als sonst die Enge der Komposition spiegelt gleichsam die Kompaktheit der körperlichen Sphäre wieder, daher die zahlreichen Zusammensetzungen wie prov *capgross*, frz *chegrōs*, prov *caravirar*, ital *capovolgere*, *capitombolare* usw. Dem **bucălat** ‚*breitmaulig*‘, ‚*dickbackig*‘ entspricht sp *boquiancho* (bei Tirso de Molina, Luis de Granada). Die Varianten auf -a v, -ă u enthalten ein ‚einreichendes‘ Suffix. Zu **codălat** passt morphologisch rum *codalib*, kat *cohallarch*, *cohacurt*. Dass der 2 Teil